

İ S T A N B U L

YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

Revue de l'Institut des Hautes Etudes Islamiques

SAYI II

İ S T A N B U L
EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
1 9 6 4

ENDÜLÜS MERSİYESİ - NİZÂMÎ TERCÜMESİ
ve
Endülüs târihine kısa bir bakış

NAZMEN TERCÜME EDEN:
Mehmed Nizâmeddîn

Hazırlayan : *M. Zekâî Konrapa*

Hengâm-ı temâmında gelir her şeye nokşân;
Ömründeki hõşluqlara aldanmasın insân.
Her şey mütehavvil, bu fenâ sence de meşhûd,
Bir lâhza meserret göreni qahreder ez mân.
Dünyâ denilen yer olamaz kimseye müşfik;
Bir hâl-i muayyende devâm eyleyemez ekvân.
Te'sirini göstermez ise seyf ile mızrak,
Her zırhı yed-i dehr eder elbette perişân.
Seyfiñ kıını Gımdan'da eger olsa da mañfûz;
10 Her seyfi eder seyf-i zeman hâk ile yeksân.
Fikret: Yemen'in nered ekalil-i zerrini?
Fikret ki: bugün nered o şahân-ı cihânban?
Şeddâd'ın İrem Bâğı, İrem Cenneti nered?
Nered bugün İrân'daki Sâsân-ı hükümran?

Ķārūn'ũñ o bitmez görünen serveti nerde?

Bak, nerde bugün 'Ād ile, 'Adnān ile Ķaḥṭān?

Nāçār, ḳabūl eyliyerek emr-i 'azīmi

Onlar ki, bugün oldu bir efsāne-i devrān.

Rū'yāda temāşā edilen şey gibi ḥattā,

20 Her mülk-i melik ūimdi ḥayālāt ile siyyān.

Dārā'ya zamān çattı, zamān oldu muḳātil;

Kisrā'ya vefā etmedi iyvā için eyvān.

Her vāḳiā bir gün bile sehl olmadı Şa'ḳb'a,

Fikret ki beḳā bulmadı ālemde Süleymān.

Bin türlü muşibetleri var dehr-i denīniñ;

İmlā eder ezmānı, meserret ile aḥzān.

Geçmekte tesellī ile her ḥādise, lākin

İslām'a ḥulūl eyliyemez ḡaflet ü sūlvān.

Sehlān u Uḥud üstümüze münhedim oldu;

30 Düştü Adā bir derde ki, yok şabrına dermān.

İslām'a nazar değdi, muşibetler erişti,

Ḥālī bugün İslām'dan o aḳṭār, o bülḑān.

Şor... Mürsiye'nin hālını sen şimdi, Valans'dan.

Şor... Nerde, ne hāl oldu bugün Şatıba, Ceyyān?

Şor... Dār-ı ʿulūm olmuş olan Kurtuba nerde?..

Şor... Nerde yetiştirdiği her ālim-i zīşān?

Şor Hıms'ı... Bugün nerde, o nūzhetleri nerde?..

Şor... Nerde o ʿAz̄b nehri, o feyyāza vü reyyān?

Bunlardı birer ʿaşimesi cümle bilādīn,

40 Beyhüde bekā lāfzı, fenāyāb ise erkān.

Maʿşūku için ağlayan ʿāşık gibi ğamla,

Maʿşūm olan İslām'ı, bütūn eyledi giryān.

İslām'ı tükenmekle o yerler çöle döndü.

Onlar ki, bugün bulmadadır küfr ile ʿumrān.

Mescidlerinin yerleri hep oldu kenise,

Her buḡʿada nākūs u şanem oldu nümāyān.

Cāmidse de ḡattā buña mihrāblar ağlar;

Ḥattā buña, minberler olur mersiyehānān.

Ey ğāfil ! Uyan, mevʿızıa-i dehre nazar kıl...

50 Sen uyḡuda olsañ bile dehr olmada yaḡzān.

Ey mâşî-i mesrûr-i vatan! Hıms'ı hayâl et!..

İnsanı nasıl ba'de ezîn aldatır evtân?

Mensî bu muşîbet ile her fâci'a lâkin,

Vermez buña dehrîñ ebediyyetleri nisyan.

Ey atların a'lâlarına râkib olanlar!

Onlar ki, bu gün şâhib-i zîsebkat-i meydân.

Ey en kesici seyfleri hâmil olanlar!

Onlar ki, olur tozlarıñ 'umqunda dirahşân.

Ey karşıdaki kıt'ada râhat yaşayanlar!

60 Onlar ki, o evtân ile pür-saltanat ü şân.

Siz, Endelüs'ün hâlini hiç duymadınız mı?

Her kâfile etmişken onü âleme destân.

'Acizleri sizden ne kadar istedi imdâd,

Hep öldü, esîr oldu, kıyıldanmadı insân.

Yâ Rab! Bu teqâtu' nedir İslâm arasında?..

Ey kulları Hakk'ın, bütün ihvânsınız ihvân!..

Sizlerde bulunmaz mı sebât ehline himmet?

Hiç kalmadı mı hayr için enşâr ile a'vân?

Vâveyl bugün zill'e düşen kavm-i azîze,

- 70 Bir kavm ki maḥvetti mezāyāsını tuḡyān.
 Dün her yere sulṭān iken onlar, bugün eyvāh...
 Küfr elleriniñ ḥükmüne kulluk ile nālān.
 Görseydiñ eğer onları bīkes, müteḥayyir,
 Eylerdi saña zilletiñ envāımı i'ālān.
 Görseydiñ o ağlaşmayı onlar şatılırken,
 Eyler idi ḥayrān seni, ehvāl ile aḥzān.
 Yā Rabbī ! Cüdā eylediler māder ü tıflı;
 Eylerse teferruḡ naşıl, ervāḥ ile ebdān.
 Bakirleri ki, neyyir-i nev-ṭāli'ā benzer,
- 80 Pür-ş'āşā'a parlar gibi yāḡut ile mercān.
 Rāmetmek için cebr ile hep aldılar elden,
 Gözler dolu yaşlarla, yürekler ise ḥayrān.
 Eyler bu meşel ḥüzn ile her ḡalbi izābe,
 Ḡalbiñde eğer var ise İslām ile İmān.

لابى البقاء صالح بن شريف الرئدى
يرثى الاندلس

لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا مَا نَقَصَانُ
فَلَا يُغَرِّ بِطِيبِ الْعَيْشِ انْسَانُ
هِيَ الْأُمُورُ كَمَا شَاهَدْتَهَا دُؤُلُ
مَنْ سَرَّهُ زَمَنٌ سَاءَ لَهُ أَرْمَانُ
وَهَذِهِ الدَّارُ لَا تُبْقَى عَلَى أَحَدٍ
وَلَا يَدُومُ عَلَى حَالِهَا شَانُ
يُمَزَّقُ الدَّهْرُ حَتَّى كُلَّ سَابِعَةٍ
إِذَا نَبَتْ مَشْرِفِيَّاتُ وَخِرْصَانُ
وَ يَنْقَضِي كُلُّ سَيْفٍ لِلْفَنَاءِ وَلَوْ
كَانَ ابْنُ ذِي يَزَنٍ وَالْعَمْدُ غَمْدَانُ
أَيْنَ الْمُلُوكِ ذُووِ التَّيْجَانِ مِنْ يَمِينِ
وَأَيْنَ مِنْهُمْ الْكَاهِلِيُّ وَتَيْجَانُ
وَأَيْنَ مَا شَادَهُ شَدَاذُ فِي إِرْمِ
وَأَيْنَ مَا سَاسَهُ فِي الْفُرْسِ سَاسَانُ

وَأَيْنَ مَا حَاذَهُ قَارُونَ مِنْ ذَهَبٍ
 وَأَيْنَ عَادُ وَ عَدْنَانُ وَ قَحْطَانُ
 أَلَى عَلَى السُّكَلِّ أَمْرٌ لَأَمْرَهُ لَهُ
 حَتَّى قَضَوْا فَكَأَنَّ الْقَوْمَ مَا كَانُوا
 وَصَارَ مَا كَانَ مِنْ مُلْكٍ وَ مِنْ مُلْكٍ
 كَمَا حَكَى عَنْ خِيَالِ الطَّيْفِ وَ سَنَانِ ٢٠

ذَارَ الزَّمَانِ عَلَى ذَارٍ وَ فَالْكَاهِلِ
 وَ أَمْ كَسْرَى فَمَا آوَاهُ إِيوَانُ
 كَأَنَّهَا الصَّغْبُ لَمْ يَسْهَنْ لَهُ سَبَبُهُ
 يَوْمًا لَمْ يَمْلِكِ الدُّنْيَا سُلْطَانُ
 فَجَائِعِ الدَّهْرِ أَنْوَاعُ مُوَعَّدُهُ
 وَ لِلزَّمَانِ مَسْتَرَاتٌ وَ أَحْزَانُ
 وَ لِلخَوَادِثِ سُلُوَانُ يُسْتَهْلِكُهَا
 وَ مَا بِنَا حَلَّ بِالإِسْلَامِ سُلُوَانُ
 دَهَى الْجَزِيرَةِ أَمْرٌ لَا عِزَاءَ لَهُ
 هَوَى لَهُ أَحَدٌ وَ أَنْهَدَ مَهْلَانُ ٣٠

أَصَابَتْ الْعَيْنُ فِي الإِسْلَامِ قَارُونَ أَرْثَاتُ
 حَتَّى حَلَّتْ مِنْهُ أَفْطَارُ وَ بُلْدَانُ

فَأَشَانُ بِلَنْسِيَّةٍ مَا شَأْنُ مَرْسِيَّةٍ
 وَآيْنُ شَاطِبَةِ أَمِ آيْنُ حَيَّانُ
 وَآيْنُ قُرْطُبَةَ دَارُ الْعُلُومِ فَكَمْ
 مِنْ عَالِمٍ قَدْ سَمَا فِيهَا لَهُ شَأْنُ
 وَآيْنُ حِمِّصُ وَمَا تَخْوِيهِ مِنْ نُزْمِ
 وَتَهْرُهَا الْعَذْبُ فَيَأْخُضُ وَمَلَانُ
 قَوَاعِدُ كُنَّ أَرْكَانَ الْبِلَادِ فَمَا
 عَسَى الْبَقَاءُ إِذَا لَمْ تَبْقَ أَرْكَانُ ٤٠
 تَبْكِي الْحَمِيْمَةَ الْبَيْضَاءُ مِنْ أَسْفَرِ
 كَمَا بَكَى لِفِرَاقِ الْأَيْلِفِ هَيْمَانُ
 عَلَى دِيَارِهِ مِنَ الْإِسْلَامِ خَالِيَةً
 قَدْ أَقْفَرَتْ وَلَهَا بِالْكَفْرِ عُمْرَانُ
 حَيْثُ الْمَسَاحِدُ قَدْ صَارَتْ كِنَاسَ مَا
 فِيهِنَّ إِلَّا نَوَاقِيسُ وَصُلْبَانُ
 حَتَّى الْمَحَارِبُ تَبْكِي وَهِيَ جَامِدَةٌ
 حَتَّى الْمَنَارُ تُزْفِي وَهِيَ عِيدَانُ
 يَا غَافِلًا وَلَهُ فِي الدَّهْرِ مَوْعِظَةٌ
 إِنْ كُنْتَ فِي سِنَةِ قَالِدَهْرٍ يَقْطَانُ ٥٠

وَ مَا شِئاً مَرَحاً يُلْهِبُهُ مَوْطِنُهُ
 أَبْعَدَ حِمَصٍ تُغْرَأُ الْمَرْءَ أَوْطَانُ
 تِلْكَ الْمُصِيبَةُ أَنْتَ مَا تَقْدَمُهَا
 وَ مَا لَهَا مَعَ طَوْلِ الدَّهْرِ نِسْيَانُ
 يَا رَاكِبِينَ عِتَاقِ الْحَيْلِ ضَامِرَةً
 كَأَنَّهَا فِي مَجَالِ السَّبْقِ عِثْبَانُ
 وَ حَامِلِينَ سُيُوفَ الْهَيْدِ مُرْهَقَةً
 كَأَنَّهَا فِي ظِلَامِ التَّقَعْرِ نِيرَانُ
 وَ رَاتِعِينَ وَرَاءَ السَّبْحْرِ فِي دَعَاةِ
 ٦٠ لَهُمْ بِأَوْطَانِهِمْ عِزًّا وَ سُلْطَانُ
 أَعِنْدَكُمْ نَبَأٌ مِنْ أَهْلِ أَنْدَلُسِ
 فَقَدْ سَرَى بِحَدِيثِ الْقَوْمِ رُكْبَانُ
 كَمْ يَسْتَعِيثُ بِنَا الْمُسْتَضْعَفُونَ وَهُمْ
 قَتْلَى وَ أَسْرَى فَمَا يَهْتَرُ إِنْسَانُ
 مَاذَا التَّقَاطُعُ فِي الْإِسْلَامِ يَبِينُكُمْ
 وَ انْتُمُوا يَا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانُ
 أَلَا نُفُوسُ أَيْتَاتُ لَهَا هِمُّ
 أَمَا عَلَى الْخَيْرِ أَنْصَارُ وَ أَعْوَانُ

يَا مَنْ لِدَلَّةِ قَوْمٍ بَعْدَ عَثْرِهِمْ
 ٧٠ أَحْلَا حَالَهُمْ جَوْزٌ وَ طُعْيَانُ
 بِالْأَمْسِ كَانُوا مُلُوكًا فِي مَنَازِلِهِمْ
 وَالْيَوْمَ هُمْ فِي بِلَادِ الْكُفْرِ عُبْدَانُ
 فَلَوْ تَرَاهُمْ حَيًّا رَى لَا دَلِيلَ لَهُمْ
 عَلَيْهِمْ وَمَا مِنْ نِيَابِ الدَّلِّ الْوَأَنْ
 وَلَوْ رَأَيْتُ بُكَاهُمْ عِنْدَ بَيْعِهِمْ
 لَهَا لَكَ الْأَمْرَ وَاسْتَهْوَتْكَ أَحْزَانُ
 يَا رَبُّ أُمَّهُ وَطِفْلٍ حَيْلَ بَيْنَهُمَا
 كَمَا تُفَرِّقُ أَرْوَاحَ وَأَبْدَانُ
 وَطِفْلَةٍ مِثْلِ حُسْنِ الشَّمْسِ إِذْ طَلَعَتْ
 ٨٠ كَأَنَّهَا هِيَ يَا قُوتُ وَ مَرْجَانُ
 يَقُودُهَا الْعِلْجُ لِلْمَكْرُوهِ مُكْرَهَةً
 وَالْعَيْنُ بِأَكِيَّةٍ وَالْقَلْبُ حَيْرَانُ
 لِمِثْلِ هَذَا يَدُوبُ الْقَلْبُ مِنْ كَمَدِ
 إِنْ كَانَ فِي الْقَلْبِ إِسْلَامٌ وَإِيمَانُ

ENDÜLÜS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Endülüs mersiyesini Türkçeye çevirmiş olan rahmetli Mehmed Nizâmeddin, Şam Birinci Türk Sultânîsi Müdür-i Sâni'si idi. O zaman Şam (Dimeşk) Osmanlı pâdişahlığının bir vilâyeti bulunuyordu. Burada, iki ders yılı (1912-14) târih muallimi sıfatıyla vazife görmüştüm.

Önce Şam (Anber) Mektebi, yedi senelik bir idâdî idi. Senesonda, umûmî imtihanlar sırasında mektebde büyük bir talebe isyânı başgösterdi (9-22. Haziran. 1329/1913). Arablık-Türklük cereyânına dayanan bu ayaklanma, görünüşte, talebeye karşı sert davranışlarda bulunan okul idâresine karşı idi.

Isyân büyümüş, vâli işe elkoymuştu. Maârif Nezâreti de tahkik için müfettiş bile göndermişti. Acı kararlar tatbik edildi. Yeni yılbaşında yedi senelik idâdî, sultânîye (lise) çevrildi. Kadrosu yenilendi. Mehmed Nizâmî (Bey) de sultânî kadrosuna Müdür-i Sâni (Başmuâvin) olarak girdi. Fakat; arkadaşımız, Şam'da pek az kalabildi. Önce, Çanakkale Sultânîsi'ne Müdür olarak gönderildi. Sonra da Diyarbakir (Diyarbakır) vilâyetine Maârif Müdiri oldu. Ne yazık ki; değerli meslekdaşımız genç yaşında orada vefât eyledi. İstanbul Dârulfünûn'u (Üniversitesi) Edebiyyat Şubesi mezûnlarındandı. Meşhûr Ahmed Râsim'in damadı idi.

Filibelizâde Mehmed Nizâmî, kültürlü bir şâirimizdi. Endülüs-merciyesini manzûm olarak Türkçeye tercüme ederken, Şam Sultânîsi'nin arabça dersi büyük üstâzı merhûm Abdülkadiri'l-Mubârek'den çok faydalanmıştı.

*
**

Bilindiği gibi Endülüs, İspanyanın güney eyâletinin adı idi (Vandalozya, Andalousie). İslâm orduları, İberik yarımadasını (İspanya-Portekiz) fethetmeye başladıkları zaman aldıkları topraklara "Endelüs,, adını vermişlerdi.

Endülüs, Şam Emevî halifelerinden Birinci Velîd zamanında, İslâm mücâhitlerinden “Târik,, ile “Mûsa,,nın zaferleriyle üç sene de, İslâm sınırları içine girmişti (92/711-95/714).

O zaman İspanya, doğu Cermenlerinden “Vizigot,,ların elinde bulunuyordu. Hükümet merkezleri de Toledo (Tuleytule) idi. İşte, İslâm orduları Endülüs’ü Vizigot’lardan almışlardı.

Bu tarihten başlayarak Endülüs, Şam Emevî halifelerinin gönderdiği vâlîlerle idâre edildi (711-750).

Emevî halifeliği yıkılınca, Endülüs’te anarşi başladı (132/750) ve altı yıl sürdü. Endülüs’te anarşiye son veren de “Abdurrahmân,, oldu (138/756).

Abdurrahmân, Şam Emevîlerinden Hişam’ın torunu idi. Horasan’lı Ebû Müslim ihtilâli ile Emevî saltanatı yıkılmış, yerine Irak Abbâsî Halifeliği kurulmuştu (750).

Abbâsîlerin ölüm saçan takîblerinden bir “mûcize,, olarak kurtulan Abdurrahmân, Sûriye’den kaçtı. Adını ve kıyafetini değiştirerek bin türlü meşakkatle Afrika’ya geçti. Berberilere sığındı. Bir roman kahramanı oldu. İspanya’ya geçmek istiyordu. O sırada, Endülüs anarşi içinde idi. Abdurrahmân, bu anarşiden faydalandı. Berberilerin yardımını sağladı. Endülüs’e çıktı. Taraf-tarlarını artırdı. Kurtuba ahâlisi, şehrin kapısını açmış, kendisine biat eylemişti. İslâm medeniyetinin canlı âbidelerini târîhe armağan eden “Endülüs Emevî Devleti,, bu şekilde kuruldu. Müslüman İspanya’nın ilk hükümdarı da “Abdurrahmân,, oldu.

Birinci Abdurrahmân, Bağdad Abbâsî Halifeliği ile Endülüs’ün alâkasını kesti. Doğuda Şam Emevî Devleti batarken (750), altı yıl sonra, batıda Endülüs Emevî Devleti doğuyordu (756). Kurtuba, bu yeni devlete merkez oldu. Kurtuba sarayı âlimlerle, şâirlerle, feylesoflarla doldu. Dünyâ kurulalıberi İspanya böyle bir terakkî görmemiş, böyle bir imâra kavuşmamıştı. Bir İngiliz yazarı (Stanley Lenpol), Kurtuba’dan bahsederken şöyle diyordu :

«Saraylarıyla, bahçeleriyle pek güzel olan Kurtuba’nın ilim müesseseleri, insanı hayrette bırakırdı. Kurtuba Müderrisleri (profesörleri) ve muallimleri, memleketlerini batının bilgi hâzinesi hâline getirmişlerdi. Kurtuba’ya Avrupa’nın her tarafından talebe

akımı olurdu. Hekimlik, Endülüs bilginlerinin buluşlarıyla "Calinos,, devrindenberi ulaşamadığı yüksekliğe çıkmıştı. "Astronomi, coğrafya, kimya ve biyoloji,, gibi bilgiler Kurtuba'da bütün ihtişamıyla gösterilirdi. "Edebiyat,, ise, Avrupa'da hiç bir vakit bu kadar ileri gidememişti.»

Müslümanlar, İspanya topraklarına ayak basar basmaz, ırk, soy, dîn ve mezheb farkı gözetmediler. Got, Vandal, Romalı ve Yahûdî demediler; bütün halka müslümanlar gibi haklar tanıdılar. Endülüs (Üçüncü Abdurrahmân, İkinci Hakem gibi) büyük hükümdarlar gördü. Parlak devirler yaşadı. Endülüs'te (Kurtuba Câmii gibi) âbideler, (Medinetü-z-Zehrâ gibi) saraylar yapıldı. Doğuda Bağdad, batıda Kurtuba, dünyâ yüzünde İslâm medeniyetinin gözler kamaştırıcı merkezleri hâlini aldı. Kurtuba'da kadınlardan bile âlimler, şâirler, muallimler yetişti. Bu parlaklık sekizinci yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar sürdü (420/1031).

Fakat; Endülüs Emevî Devleti de çeşitli sebeplerle çöktü. Şam Emevîleri gibi, Bağdad Abbâsîleri gibi, Endülüs Emevî Devleti'nde de iç isyânlar başgösterdi. Son zamanlarda onbir vilâyet birden ayaklandı. İstiklâlini i'lân etti. Endülüs Emevî saltanatı parçalandı. "Tavâif-i Mülûk,, adıyla onbir hükûmete ayrıldı. Başlıcaları şunlardı: Kurtuba (Kordu), Tuleytule (Toledo), Serkusta (Saragos), İşbiliyye (Sevil), Belensiye (Valansiya), Garnata (Grenade), Batleyos (Badayos), Mürsiye.

Büyük şehirlerin vâlileri devletin merkezini tanımadılar. Buldukları vilâyetlerde müstakıl hükûmetler hâlinde harekete geçtiler. İşin fenâsı, bu hükûmetler birbirlerine düşman oldular. Aralarında kin ve garaz hüküm sürüyordu. Hristiyanlar ise Müslümanların bu hallerinden faydalanıyorlardı.

Yalnız Endülüs Emevî Devleti'nin onbeşinci hükümdarı üçüncü Hişâm hakîkati gördü. Acı acı, vâlilerine bildirdi. İslâm memleketlerini bekleyen korkunç âkıbeti anlatmaya çalıştı. Endülüs topraklarının hristiyanlar eline geçeceğini açıkça belirtmeye çalıştı. Bütün vâlileri birleşmeye çağırды. Fakat; sözünü dinlemedi. Vâliler, durumun nezâketini kavramak istemediler. Hattâ, son Emevî hükümdarının bu bildirisini alaya bile aldılar.

Bu acı hakikat karşısında Hişâm teessüre kapıldı, dayanamadı;

hükûmeti bıraktı. Âilesini alarak Kurtuba'dan çıktı, gitti. Endülüs'de "Tavâif-i Mülûk,, denilen ilk "Emevi Feodalitesi,, bu sûretle yerleşti.

İspanya fethedildiği zaman, İslâm idaresine girmek istemeyen hıristiyanlar, İspanya'nın kuzeyinde "Astorya,, dağlarına sığınmışlardı. Bunlar "Eşkîya çetesi,, şeklinde faaliyete geçtiler. Önce "Astorya Krallığı,, adıyla ufak bir hükûmet kurdular. Sonra kuvvetlerini arttırdılar. İspanyanın ilk çekirdeği bu küçük kralıktı. Sonunda Müslüman Arabları İspanya'dan çıkaran hıristiyan kuvvetinin temeli de bu çeteler oldu

Frank (Fransa) kırılları ilk gününden beri Emevilere karşı devamlı olarak savaşa girmişlerdi. İspanya'nın bu hıristiyan çetelerine de sürekli olarak yardımdan geri kalmadılar.

Astorya Kırallığı, sonra "Leon Kırallığı,, adını aldığı gibi, daha sonra İspanya'da Müslümanlara karşı Kastil (Kaştâle), Aragon, Navar Kırallıkları da kuruldu. En sonunda Portekiz Kırallığı da doğmuş, müslüman memleketleri her taraftan çevrilmiş oldu.

Ancak ; "Tavâif-i Mülûk,, adını alan ufak Endülüs Emirlikleri birleşerek hıristiyanlara karşı cebhe birliği yapacakları yerde, herbiri diğerini ortadan kaldırarak bütün Endülüs'e hâkim olmak sevdâsına kapıldılar. Hattâ hıristiyan hükûmetlerden bile yardım dilenecek kadar aşağılaştılar. Hıristiyanlar da bunu fırsat bildiler. Zaman zaman müslüman hükûmetlerin kâh biriyle, kâh diğeriyle birleşerek kendi sınırlarını müslümanların zararına olarak genişletmeğe giriştiler.

Önce Kastil Kırallı (VI. Alfons) harekete geçti. Tuleytula'yı aldı. (478/1085). İslâm memleketlerini baştan başa çiğnedi. İşbilye'yi de kuşatmıştı. O zaman tehlikeyi gören memleket ulemâsı ve hamiyetli kumandanlar, yalnız başına düşmanın hakkından gelinmeyeceğini anladılar, Kurtuba'da bir meşveret meclisi toplandı. Fas'ta yeni kurulmuş olan "Mürâbitlar,, hükûmetinden yardım istenmesine karar verildi. Bu sebepten Mürâbitlar üç defa Endülüs'e geçtiler. İspanyol'ları bozdular. Aynı zamanda Tavâif-i Mülûk'i de birer birer ortadan kaldırdılar. Halkı da tazyığa başladılar. O zaman Endülüs'de umûmî efkâr Mürâbitların aleyhine dönüverdi. Esasen Endülüs'de ahlâksızlık o dereceye gelmişti ki;

bazı komutanlar iktidar hırsına kapılarak Mürâbitlara karşı kral- larla birleşecek kadar alçalmışlardı. Hıristiyanlara Fransadan da yardım gelmişti. Bunu fırsat sayan Aragon Kralı, Serkusta şehrini istilâ etti (512/1118). Aynı zamanda doğuda da Haçlı seferleri İslâm dünyasına karşı devam ediyordu.

Bu sırada Afrikada Mürâbitlar devleti yıkılmış, Endülüs kumandanları da yine birbirlerine düşmüştü. İspanyollar meydanı geniş bularak İslâm memleketlerine saldırdılar. Yakıyorlar, yıkıyorlar, müslümanları kılıçdan geçiriyorlardı. Bu hal karşısında halkın ileri gelenleri Afrika'da Mürâbitların yerine kurulan "Muvahhidler,, hükümetinin yardımına başvurdular. Endülüs bu defa da Muvahhid'lerin idaresine geçti. (543/1148). Ne garibdir, Muvahhidler de kendilerini Endülüs müslümanlarına sevdiremediler. Çok geçmeden Muvahhidler de yıkılınca müslümanlar bir daha belle- rini doğrultamadılar. Endülüs'de ikinci bir (Tavâif-i Mülûk) daha başgösterdi (630/1232). En kuvvetlileri Belensiye, Cehen (Jan), Mürsiye, Kurtuba, Garnâta, İşbiliyye, Marda (Merida) Emirlikleri idi.

Endülüs'ün tekrar parçalanması düşmanın ekmeğine yağ sürmüş oluyordu. Vâkıa hıristiyan hükümetler arasında da karı- sıklık vardı. Fakat bunlar, müslümanlara karşı birleşmeyi biliyor- lar, aynı zamanda Avrupa'dan da yardım görüyorlardı. Ne acı hakikatdir ki; müslümanlar felâket karşısında bile, İslâm dininin emrettiği birliğe yanaşamıyorlardı.

İspanya'da hıristiyanların en kuvvetlisi Kastil Kırallığı idi. Kiral (III. Ferdinand) Kurtuba'yı aldı (633/1235).

400 yıldan beri Endülüs'de İslâm hükümetine merkezlik yapmış bulunan Kurtuba, yüksek medeniyetiyle de büyük şöhret kazan- mıştı. Ne yazık ki; saraylarıyla, kütüphaneleriyle, Medinetü'z-Zeh- râsı ile, büyük câmileriyle hıristiyan taasubuna kurban gitti. Nefis el yazmaları, kıymetli eserleri mahvedildi. Şehir baştanbaşa tütsülendi. Yani câmileri, medreseleri, kütüphaneleri, sarayları yakıldı. Büyük câmi (Kurtuba Câmii) önce kirletildi, sonra kili- seye çevrildi.

Kurtuba'nın bir milyon nüfusu vardı. Onbini geçmeyen İspan- yol ordusuna karşı en ufak bir müdafaada bile bulunamadı. Şehri boşaltırken yalnız üzerlerinde bulunan elbiselerini alabilmişlerdi.

Kaalı gözyaşlarıyla sefil bir halde vatanlarına veda eden Kurtubalıların başka şehirlere göç ederken fervâd ve figanları göklere yükseliyordu.

Kastil Kırallı Endülüs'ün ikinci şehri olan İşbiliyye'yi de zaptetti (645/1247). İşbiliyye'nin de nüfusu üçyüzbin idi. Kurtuba'nın başına gelen felâket aynıyla İşbiliyye'nin de başına çökmüştü. Şehir tutsülendi. Üçyüzbin müslüman ağlıyarak Afrika'ya göçetti.

Kastil Kırallı III. Ferdinand, iki sene içinde "Cehen"i ve diğer bütün şehirlere aldı. Atlas Okyanusu kıyılarına kadar vardı.

Kastil Kırallı, yakarak, yıkarak orta Endülüs'e yayılırken, Aragon Kırallı da doğu Endülüs'de aynı hareketi yapıyordu. Belensiye'yi de, Mürsiye'yi de almış, bütün Akdeniz kıyılarını eline geçirmişti.

II. Tavâif-i Mülük'den varlığını koruyabilen üç İslâm Hükümeti vardı: İşbiliyye, Belensiye, Cehen Emirlikleri. Bunlardan İşbiliyye'yi Kastilyalılar, Belensiye'yi Aragonya'lılar alınca, tek olarak "Benî Ahmer,,in elinde yalnız Cehen Emirligi kalmıştı.

Muhammed ibni Ahmer, hükümet merkezi "Cehen,,i Kastil Kırallığına bırakarak Kırallı Ferdinand'ın tâbiliğini kabul etmek zorunda kaldı. Hristiyanlarla hoş geçinmek politikasını güdüyordu. İstilâya uğramayan diğer İslâm memleketlerini birleştirerek Garnata'da kuvvetlice bir hükümet kurmuş oldu (635/1237). Garnâ'a eşrafı, kendisine bîat etti. Benî Ahmer devletine dört elle sarılıyorlardı.

İspanya'da Endülüs'ün doğu güneyinde kurulan "Benî Ahmer,, Devleti 250 sene daha yaşayabildi (897/1492).

Garnata Devleti bütün Endülüs müslümanlarının sığınağı idi. İspanyolların ellerine düşen memleketlerde korkunç fâcialara uğrayan müslümanlar, hayatlarını koruyabilmek için Benî Ahmer Devletine ilticâ ediyorlardı.

Muhammed ibni Ahmer, gâyet zeki ve akıllı, adâleti sever ve tedbirli bir zât idi. Hristiyanlara karşı müslümanların birleşmesi lüzûmunu halka anlattı. Hükümetine sığınan diğer müslümanlara karşı şefekat kucağını açtı. Halbuki, gelen muhacirler münevver ve kültürlü insanlardı. Bu sebebden Benî Ahmer Devleti az zaman içinde birdenbire yükseliverdi. Son derece imâr edildi. Hele

ilim, san'at ve ziraat bakımından pek ilerledi. Garnata şehri, Kürtuba gibi en büyük ve en medenî şehirlerden biri halini aldı. Yollar, köprüler ve medreseler memleketi baştan başa süslüyordu. Elhâmra sarayı, Kürtuba'nın Medinetü'z-Zehrası gibi, Kürtuba Câmii gibi İslâm mimârisininin şaheseri oldu.

Hangi milletden ve dinden olursa olsun Garna'taya gelen misafirler, tâcirler ve seyyâhlar burada saygı gördükleri için Garnata, İtalyalı, Fransalı, Afrikalı ve Mısırlı pekçok şovalyelerle, tâcirlerle ve asılzâdelerle doldu. Artık burası bütün milletler için âdeta müşterek bir vatan olmuştu.

Ancak Benî Ahmer Devletinin de istikbâli emin değildi. İspanyollara karşı yalnız başına hareket edebilmesi şüpheli idi. Kendisine hâriçden yardımcı da bulamıyacaktı. Çünkü; İspanyollar Afrika ile Endülüs'ün arasını ayırdılar. Afrika'dan yardım gelmesini önlediler. Dört tarafı hıristiyan memleketleriyle çevrili Garnata'nın durumu pek fena hâle sokulmuştu.

Garnata'da şimdiye kadar birçok hükümdar gelmişti. Fakat burada da saltanat kavgaları bitmez tükenmez bir belâ halini almış oldu. Koca Endülüs Emevî saltanatının yıkılmasına sebep olan "iktidâra geçme,, dâvâları ve "hamiyyetsizlikler,, Garnata'da da birtakım fenalıklara yol açtı. Şahsî menfaatlar yüzünden hamiyetsiz kumandanlar, Muhammed ibni Ahmer'in kurduğu devleti kökünden sarsıyorlardı. Devletin sınırları küçüle küçüle küçülmüş, hıristiyanların ellerine geçmeyen tek şehir Garnata kalmıştı. Sonunda o da Kral Ferdinand ile zevcesi İzabella'ya teslim oldu. Çünkü Aragon Kırallığı Ferdinand Katolik'e, Kastil Kırallığı da Ferdinand'ın zevcesi Kraliçe İzabella'ya geçmiş, koca İspanya kıtası bir karı ile kocanın elinde birleşmişti. Bu yüzden durum müslümanlar için büsbütün değişmişti.

Garnata'da, içde saltanat kavgaları devam ederken Kral Ferdinand ile Kraliçe İzabella da yavaş yavaş bütün yerleri alarak Garnata önlerine kadar gelmiş bulunuyorlardı. Artık Garnata şehri son günlerini yaşıyordu.

Bu esnada hem Afrika hükümdarlarından, hem de İstanbul'dan imdat istendi. Fakat hiçbir taraftan beklenen muavenet sağlanamadı.

O zaman İstanbul'da Fatih'in büyük oğlu II. Bayazıd padişah idi. Garnata'nın son hükümdarı «Ebû Abdullah-Al-Sagîr» İstanbul'a bir elçi göndermiş, Osmanlı Padişahından yardım dileyordu (891/1486). Elçinin elinde parlak bir kaside de vardı. Yukarıda manzûm tercemesiyle birlikte sunduğumuz bu kaside, «Ebu'l-Bakâ Salihü'bnü Şerifi'r-Rundi»ye ait «Endelüs Mersiyesi» idi.

Osmanlı Devleti o sırada Mısır'ın Çerkez Kölemen-İslâm Devletiyle Adana'da savaşıyordu (1485-1491). Aynı zamanda küçük kardeşi Cem Sultan meselesi de pâdişahı meşgul ediyordu (1481-1495). Bununla beraber II. Bayazıd, Papa'ya iki elçi gönderdi. «Kastil Kırallı Garnata muhasarasında ısrar ederek müslümanları zarara sokarsa, İstanbul'da bulunan hıristiyanlar hakkında da aynı muamelenin yapılacağını» bildirmişti (Ziya Paşa, Endülüs Tarihi, C: III, S: 245).

Ancak bu müracaatdan hiçbir fayda görülemedi. Yalnız Garnata'nın müracaatından bir sene sonra idi: Kemâl Reis kumandasında İspanya sularına bir Türk donanması gönderildi (892/1487). Fakat bu donanma İspanya sahillerini yakıp yıkmaktan başka bir işe yaramadı. Esasen Osmanlı Devletinin deniz kuvveti, İspanya gibi uzak mesâfelerde henüz varlığını tanıttacak dereceye gelmemişti. Fazla olarak Adana bölgesinde Mısırlılarla yapılan savaşlarda Osmanlı-Türk orduları arka arkaya yeniliyor, padişahı da, devlet adamlarını da telâşa düşürüyordu. Bu yüzden Garnata hükümeti, Osmanlılardan da ciddi bir şekilde yardım alamadı. Başka taraflardan ise hiçbir muavenet göremedi.

Garnata ahâlisi ise ikiye ayrılmıştı: Harpten usanan müslümanların bir kısmı Ferdinand'ın ilân ettiği muahede şartlarına aldarak teslim olmuşlardı. Fakat diğer kısmı ihanetten bahsederek silâha sarıldılar. Bunlar Garnata'nın enkazı altında ölmeyi, namussuzca teslim olmaya tercih ediyordu. Tam bu sırada 80000 kişilik bir hıristiyan ordusuyla Ferdinand Garnata önlerine geldi (896/1491).

Benî Ahmer Devletinin son hükümdarı Ebû Abdillahi's-Sagîr, Garnata şehrinin müdafasına hazırlanmış, ahâli de bu korkunç müdafaaya katılmıştı. Fakat Ferdinand, şehrin etrafında olan bütün bağlarını koparmış olduğu için, Garnata her taraftan kuşatılmıştı. Muhasara dokuz ay sürdü.

Abdullahi's-Sagır, Aragon Kırallı Ferdinand Katolik ile uyuşmayı düşünüyordu. Vatanları uğrunda ölmeyi kabul etmiş bulunan birçok memleket büyüklerinin sözlerine ehemmiyet vermedi. Ferdinand ise muahedenin imzasından sonra, iki ay içinde Garnata'nın teslimini teklif ediyordu.

Nihâyet Garnata mükemmel şartlarla imzalanan bir muahede ile teslim oldu. Ferdinand bu andlaşmaya tamamiyle saygı gösterceğine yemin ederek imzalamış, kumandanlar ve papazlar da tasdik etmişlerdi.

Muahede müslümanların bütün haklarını temin ediyordu. Mallarına, canlarına, ırzlarına taarruz edilmeyecek, kaçanlar mallarını satabilecekler, oturanlar üç sene vergi vermiyeceklerdi. Câmiilere, medreselere, vakıflara dokunulmayacak, mezheb hürriyeti, cemâat işlerinde serbesti sağlanacak, şer'î mahkemeler devam edecekti.

Ebû Abdillahi's-Sagır, halkın ayaklanmasından korktuğu için müddeti bitmeden şehri teslim mecbur oldu. Annesi Aîşe ile memlekete veda ederek dağ yolunu tuttu. Garnata yanındaki tepeye çıktı. Şehre hâkim bu tepeden Garnata'ya döndü. Son defa melûl melûl baktı. Vaktiyle zengin ve mağrur Garnata'nın şimdi perişan bir halde düşman ellerinde kaldığını görünce «Allahu Ekber!» diyerek bir âh çekti. Gözlerinden nedâmet yaşları döküldü. Teesüründen ağlamağa başladı. İşte o zaman yanında bulunan anası Aîşe ona:

—Ağla hâin, ağla!.. Erkek gibi vatanını korumaya muktedir olmayan hamiyetsizlere, kadın gibi ağlamak yaraşır. Ağla, namussuz alçak! deyince, Abû Abdullah anasına döndü: «Ey vâlide, bu felâketlerin benim başıma ve halkın başına gelmesine birinci sebep sen iken, şimdi beni tahkîr eden de yine sen oluyorsun! Eğer senin bu sözü söyleyeceğini önce bilseydim, vücûdumu Garnata toprağına gömünceye kadar uğraşırđım!...» diye karşılık verdi (Ziya Paşa, Endülüs Tarihi, C: III, S: 292).

Ebû Abdillahi's-Sagır, Garnata'dan çekildikten sonra katolik hıristiyanlar kimsesiz şehre saldırdılar. Müslümanların son ümidi bulunan Garnata tamamiyle mahvedildi (897/1492).

Ferdinand ile İzabella maksatlarına kavuşabilmek için hiçbir

şeyi irtikâptan çekinmemişlerdi. Kırıl Ferdinand resmen yalan söyler, yalanı yüzüne vurulunca memnun olur, iftihar ederdi. Hatta Fransa Kırallı XII. Lui'nin :

«Beni iki defa aldatan adamın sözüne nasıl güvenebilirim» dediğini duyunca,

«Yalan söylemiş; ben onu iki defa değil, on defa hile ile aldattım!» diye cevap vermişti.

Benî Ahmer Devletinin yıkılması üzerine İspanya'da son İslâm hükûmeti de ortadan kalkmış, sekiz asırdan beri devam eden İslâm hâkimiyeti sona ermiş oldu. 800 sene İspanya'da hâkim yaşayan bir medeniyetten Elhamrâ sarayı ile kiliseye çevrilen Kurtuba Câmii harabelerinden başka bir iz kalmamıştı.

Müslümanlar, İspanya'da fethettikleri memleketlerde, hristiyanlara dinlerinde tam bir serbesti vermişlerdi. Halbuki İspanya kıralları, müslümanlardan aldıkları memleketleri kan deryasına çevirdiler. İspanyollar'ın müslümanlara yaptıkları vahşet pek büyük oldu. Şehirler yıkıldı, âileler söndürüldü, müslümanların bir kısmı hristiyan olmaya zorlandı. Bir kısmı memleketten çıkarıldı, bir kısmı da dinî merâsimle şehir meydanlarında yakıldı. Irza, nâ-musa tecâvüz etmek sevap sayıldı. İsteyenler esirlerini öldürebilirlerdi. Mal ve can emniyeti kalmadı. Müslümanların dâvâlarına bakılmaz oldu. Medeniyet eserleri yakıldı. Kıymetli yazma kitaplar, nefis eserler ateşe verildi. Kütübhâneler dolusu kitaplar kül oldu. İslâm medeniyeti yok edildi. O ma'mur memleketler çöle döndü. Arapça ve açıkça ibâdet yasak edildi. Gizli ibâdet edilmesin diye husûsi memurlar tayin olundu. Papanın müsaadesiyle «Engizisyon mahkemesi» kuruldu. Hristiyanlığı kabul etmeyenler yakıldı. Malları yağma edildi. Az zamanda İspanya'da tek bir müslüman bırakılmadı. Engizisyon mahkemesi 18 sene içinde 24,000 den fazla müslümana idâm kararı vermişti.

Osmanlı Padişâhı Kanûnî Sultan Süleyman tarafından gönderilen Kaptan-ı Derya Hayreddin Paşa, Endülüs'den kovulanlardan 70000 müslümanı, İspanya iskelelerinden kurtararak Afrika sahillerine taşımıştı (940/1533).